

MÜDAFİLİĞE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME: DEĞİŞEN KANUNLAR, DEĞİŞMEYEN SONUÇ

AN ASSESSMENT OF CRIMINAL LEGAL REPRESENTATION:
LAWS CHANGED, RESULTS REMAINED

Galma JAHİC*

İdil ELVERİŞ**

Özet: Bu makalede, çeşitli kaynaklardan elde edilen istatistikler ışığında İstanbul'da ceza davalarındaki müdafiliğe erişim konusu ele alınmıştır. Elde edilen veriler avukatla temsil oranının düşüklüğünü ve dolayısıyla mevcut müdafilik politikasının etkisizliğini ve CMK'da 2005'te yapılan değişiklikten beri herhangi bir ilerleme olmadığını göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Müdafilik, ceza muhakemesi usulü, sanık, adalet sistemi, adil yargılanma hakkı, baro, haklar, adalet, politika.

Abstract: This paper focuses on accessibility of criminal legal aid in Istanbul by analyzing related statistics from various sources. It is found that representation levels are low indicating ineffectiveness of current legal aid policy and lack of any improvement in relation to 2005 change in the Criminal Procedure Code.

Keywords: Criminal legal aid, criminal procedure, defendant, justice system, fair trial, bar association, rights, justice, policy.

1. Türkiye'de Müdafilik: Tarihçe¹

Türkiye'de müdafilik hizmeti, devletin bu amaçla ilk defa mali kaynak tahsis etmesi ve 1992 yılında bazı davalarda hukuki temsili zo-

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi. gjahic@bilgi.edu.tr

** İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim görevlisi. idile@bilgi.edu.tr

¹ Makalenin hazırlanmasındaki katkıları için Aylin Eti'ye ve Eda Doğan'a teşekkür ederiz.

runlu hale getirmesi ile sadece kağıt üzerinde varolan bir şey olmaktan çıkmıştır. Bu düzenlemenin getirilmesinin başlıca sebebi o dönemde polis şiddeti ve insan hakları ihlalleri ile ilgili yaşanan kaygılardır.² Dolayısıyla o tarihten beri, Türkiye’de şüpheliler ve sanıklar, polis karakolunda veya savcılıkta veya mahkemede ifade verirken veya yargılanırken bir avukat talep etmeleri halinde maddi durumlarına veya haklı olup olmadıklarına bakılmaksızın bir avukatla temsil edilme hakkına sahiptir (“talebe bağlı müdafilik”). Kendilerini savunamayacak durumda olan çocuklar ve engelliler (işitme ve konuşma engelli) ve belirli bir süreyi aşan cezası olan suçlar içinse söz konusu aşamalarda avukatla temsil zorunludur (“zorunlu müdafilik”). Bir başka deyişle, devlet müdafilik hizmetini sağlarken evrensel bir yaklaşım benimsemiştir. Herkesin devlet tarafından ücreti ödenen bir avukat talep etme hakkı olduğu vurgulanmış ancak bazı gruplar özellikle hedeflenmiştir.

Bu hizmetin sunumu barolara delege edilerek, barolara bünyelerinde müdafilik hizmetiyle ilgili birimler oluşturma görevi yüklenmiştir. Bu anlamda bazı barolarda “merkezler”, bazılarında ise “komisyonlar” kurularak, sistem yürütülmeye çalışılmıştır. Genel olarak, avukatlar bu hizmeti sunmak istediklerinde baroya bildirimde bulunmuş ve oluşturulan görev listelerinde yer alarak kendilerine dosya gönderilmesini beklemişlerdir. Avukatlara yapılan ödemeler, Maliye ve Adalet bakanlıklarınca hazırlanan bir tarife uyarınca yapılmaktadır. Bu tarifeye göre, işin bulunduğu aşamaya (soruşturma veya kovuşturma) veya yargılamanın yapıldığı mahkemeye göre (ağır ceza, asliye veya sulh) farklı meblağların ödenmesi sözkonusudur. Ödemeler bu iş için ayrılan fondan yapılır. Halihazırda Türkiye’de benimsenmiş olan dosya başına avukat atama modeli, bazı ülkelerde rastlanan hizmet sunum modellerinden biri olan avukatların müdafilik hizmeti sunan bağımsız bir kurum tarafından tam gün istihdam edilmeleri veya sözleşmeli olarak bağımsız hizmet sunmaları (özel işler almaya da devam ederek) gibi modellerden farklıdır.³

Müdafilik hizmetine ilişkin düzenlemelerde, 1 Haziran 2005’de

² Elveriş İdil, *Türkiye’de Adli Yardım: Karşılaştırmalı İnceleme ve Politikalar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 41.

³ Uluslararası alanda ne tür adli yardım modelleri bulunduğuna ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Elveriş, 2005.

yürürlüğe giren Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) ile önemli değişiklikler yapılmıştır. Sözkonusu değişiklikler bu makale bakımından büyük önem taşımaktadır. Her ne kadar yeni CMK'dan önceki dönemde belli sanık kategorileri için avukatla temsil zorunlu ise de, bu kategoriler yeni kanunla oldukça genişletilmiştir. Böylece, engelli ve çocuklara ek olarak, üst sınırı 5 yıl ve daha fazla hapis cezası gerektirecek bir suç işlemiş olan herkesin, bu konudaki rızalarına bakılmaksızın, bir avukatla temsil edilmesi de zorunlu hale getirilmiştir. Diğer yandan, sanığın bir avukat tarafından temsil edilmesi şart olmakla beraber, sanık kendisi de avukat tutabilir. Bu anlamda, bir sanık, zorunlu olarak müdafilik sistemi çerçevesinde atanan bir avukattan yararlanmak zorunda değildir. Başka bir deyişle, zorunlu olan Baro'dan bir müdafii atanması değil, avukatla temsildir.

Ancak yeni CMK'nın yürürlüğe girmesinin üzerinden 18 ay bile geçmeden, 6 Aralık 2006'da zorunlu müdafiliğin kapsamı ve bununla beraber sanıkların zorunlu hukuki temsil hakkı daraltılmıştır. Bunun nedeni zorunlu müdafilikle ilgili düzenlemenin mevcut avukat atama sisteminin kaldırılabilirdiğinden çok daha ağır bir yük getirdiğinin görülmüş olmasıdır. Gerçekten de getirilen zorunlu müdafilik sisteminin işlemesi için, tahsis edilmiş olanın çok üstünde mali kaynak; avukatların hızla görevlendirilmesini sağlayacak daha etkin ve daha hızlı bir altyapı ve mevcuttan çok daha fazla sayıda avukatın müdafilik çerçevesinde çalışması gerekmektedir. Oysa yeni Ceza Muhakemesi Kanunu yazılırken ve Kanun Haziran 2005'te yürürlüğe girdiğinde bu noktalar dikkate alınmamıştır. Sonuç olarak, tüm bu mali ve yapısal sorunların yarattığı aşırı yük sistemi uygulamada durma noktasına getirmiştir. Bu nedenle getirilen düzenlemeden hızla geri adım atılmıştır. Aralık 2006'da yürürlüğe giren yeni düzenleme uyarınca zorunlu müdafilik, engelliler, çocuklar ve alt sınırı 5 yıl ve daha fazla hapis cezası gerektiren bir suçla suçlanan sanıklar içindir.

Hangi suçların zorunlu müdafilik kapsamına girdiğine ilişkin bir değerlendirme yapmak için, aşağıda Tablo 1'in birinci sütununda seçilmiş bazı suçlar gösterilmiştir. İkinci sütun o suçla ilgili ağırlaştırıcı ve hafifletici sebepler dikkate alınmaksızın, TCK tarafından öngörülen ceza aralığını (alt ve üst sınırı); üçüncü sütun ise suçun zorun-

lu müdafilik çerçevesi içinde yer alıp almadığını göstermektedir.⁴ Bu bağlamda suç için öngörülen cezanın alt sınırı beş yıl veya daha fazla değil ise, suçun zorunlu müdafilik kapsamına girmediği hatırlanmalıdır. Görüleceği üzere, mevcut uygulama taksirle öldürme, cinsel saldırı veya ağır yaralama davaları gibi ağır suçlar için bile bir avukat tarafından temsil edilme zorunluluğu getirmemektedir.

Tablo 1. Farklı Suçlar İçin Öngörülen Cezalar ve Zorunlu Avukatlık Durumu		
Suç	Ceza (alt-üst sınır olarak)	Zorunlu hukuki temsil
Kasten öldürme	Ömür boyu	Evet
İnsan ticareti	8-12	Evet
Göçmen kaçakçılığı	3-8	Hayır
İntihara teşvik	2-5	Hayır
Taksirle öldürme	2-6	Hayır
Kasten yaralama	1-3	Hayır
Organ ticareti	2-5	Hayır
İşkence	3-12	Hayır
Cinsel saldırı	2-7	Hayır
Çocukların cinsel istismarı	3-8	Hayır
Hırsızlık	1-3	Hayır
Elektrik hırsızlığı	2-5	Hayır
Yağma	6-10	Evet
Dolandırıcılık	1-5	Hayır
Uyuşturucu ticareti	5-15	Evet
Zimmet	5-12	Evet

Tablo 2, müdafilik sisteminin zaman içerisinde nasıl değiştiğini göstermektedir. Mevcut durum -kağıt üzerinde- incelendiğinde, maddi durumlarına bakılmaksızın herkesin avukattan yararlanabiliyor olduğu ve çok ağır bazı suçlar için zorunlu müdafilik getirildiği görülmektedir. Bir başka deyişle, Türkiye’de bir sanığın ücretsiz avu-

⁴ Cezanın arttırılmasına veya azaltılmasına neden olacak ağırlaştırıcı ve hafifletici sebeplere burada kolaylık açısından yer verilmemiştir.

kat hizmetinden yararlanmak için yapması gereken tek şey buna dair bir talepte bulunmaktır. Hatta kimi zaman bu gerekli bile değildir (zorunlu olduğu durumlarda). Bu düzenlemenin ışığında, müdafilikle ilgili olarak daha neyin tartışılacağı veya bu tartışmanın ne derece gerekli olduğu sorulabilir.

Tablo 2. Türkiye’de Uygulanmış Müdafilik Modelleri

Dönem	Talebe dayalı	Zorunlu
1992 öncesi	- Engelliler - 15 yaşından küçükler	Mevcut değil ⁵
1992-2005 arası	Herkes için	- Engelliler - 18 yaşından küçükler
1/6/2005 ile 6/12/2006 arası	Herkes için	- Engelliler - Çocuklar - Üst sınırı beş yıldan fazla hapis cezası gerektiren suçlardan dolayı kovuşturma ve soruşturmada özel avukat tutmak istemeyen sanıklar
6/12/2006’dan bugüne	Herkes için	- Engelliler - Çocuklar - Alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezası gerektiren suçlardan dolayı kovuşturma ve soruşturmada özel avukat tutmak istemeyen sanıklar

Ancak kağıt üzerine çözülmüş görünse de, hem yapılan araştırmalar hem de yaşananlar müdafilik sisteminin pek de iyi yürümediğini göstermektedir. Elveriş, Jahic ve Kalem’in İstanbul ceza mahkemelerinde yaptıkları araştırma,⁶ müdafilik sisteminin (mevcut uygulamada

⁵ Eski Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nda ilgili madde (1992 öncesi):
Madde 138: Mahkemece müdafî tayini

Maznun on beş yaşını bitirmemiş olur yahut sağır veya dilsiz veya kendisini müdafaa edemeyecek derecede cismî veya dimaî maluliyeti bulunursa ve müdafî de yoksa kendisine mahkemece bir müdafî tayin edilebilir.

⁶ Elveriş, İdil, Jahic, Galma, ve Kalem, Seda, *Mahkemede Tek Başına: İstanbul*

çoğu suç için olduğu üzere), talebe dayalı olarak işlediğinde, hizmetin erişilebilirlik oranlarının çok düşük kaldığını ortaya koymaktadır. Nitekim söz konusu araştırma, ceza davalarındaki sanıkların %3'ten azının ceza adaleti sürecinde müdafilik sistemi çerçevesinde atanan bir avukatın yardımından yararlandığını tespit etmiştir. Aynı araştırma, genel olarak avukatla temsil oranının (özel veya müdafilik çerçevesinde atanmış bir avukatla) %10 civarında olduğunu tespit etmiştir. Yukarıdakilerin ışığında, sanıkların ezici bir çoğunluğunun avukat yardımından yararlanmadan, kendi savunmalarını kendilerinin yaptığı ortaya çıkmaktadır.

Her ne kadar yukarıda değinilen araştırma bulguları 2000 ve 2001 yılında açılmış olan davalardan (CMK'da yukarıda açıklanan değişikliklerden önce) elde edilen verilere dayansa da, yine de mevcut durumdaki gibi büyük çoğunluğu "*talebe dayalı*" işleyen bir müdafilik sisteminde sanıkların avukata erişim açısından tablonun ne olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim yazarlar, avukatla temsilin bu derecede düşük olmasını, sanıkların müdafilik sistemi hakkındaki bilgilerinin azlığı ile açıklamışlardır. Bu açıklama, ceza adaleti sürecinde sanıklara, avukat hakkı da dahil olmak üzere, haklarının hatırlatılmadığına dair araştırma tespitleriyle desteklenmiştir.⁷ CMK'daki değişikliklere rağmen, uygulamadaki sorunların aynen devam ettiği Adalet Bakanlığı Teftiş Kurulu tarafından hazırlanan "*Ceza Mahkemeleri Öneriler Listesi*" isimli raporda da yer almaktadır. Rapor, sanıklar ve mağdurlar dahil tüm tarafların duruşmalarda haklarından genellikle haberdar edilmediklerini belirtmektedir.⁸ Hatta bazı sanıkların zorunlu temsil gerektiren suçlarla itham edilmiş olmalarına rağmen, avukatları olmaksızın mahkeme önünde sorgulandıkları bizzat Bakanlık müfettişleri tarafından gözlenmiştir.⁹

Tüm bunlar yasadaki değişikliklerin beklenen sonuçları vermediğini ve ceza adaleti sürecinde sanıkların avukatla temsil edilebilme-

Mahkemeleri'nde Müdafiliğin Erişilebilirliği ve Etkisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

⁷ Elveriş, Jahic ve Kalem, 2007, s. 98.

⁸ Adalet Bakanlığı Teftiş Kurulu, Ceza Mahkemeleri Öneriler Listesi, 2005, Madde No: 77, 88 ve 117. Bkz. <http://www.teftis.adalet.gov.tr/liste/10.html>.

⁹ Adalet Bakanlığı Teftiş Kurulu, 2009, Bkz. Madde No: 117. Bkz. <http://www.teftis.adalet.gov.tr/liste/10.html>.

lerinin sağlanması için daha fazla çaba gösterilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Diğer yandan, Türkiye’de neredeyse her beş kişiden birinin yoksul olduğu gerçeği dikkate alındığında¹⁰ ve sanıkların büyük çoğunluğunu, eğitimi düşük, bu tarz dezavantajlı ve savunmasız grupların oluşturduğu hatırlandığında, sanıklara ücretsiz bir avukatlık hizmeti sunmanın taşıdığı önem daha net anlaşılacaktır. Bu gruptaki sanıkların çoğu kendi imkanlarıyla avukat tutacak maddi güce sahip değildir. Gerçekten araştırmalar da, Türkiye’de kent nüfusunun sadece %18,5’inin avukatlık hizmetinden yararlanmış olduğunu ve avukatlık hizmetinden yararlanmamaya ilişkin temel sebebin hizmetin pahalı bulunması olduğunu göstermektedir.¹¹ Bu bağlamda, sanıkların adalete erişebilmeleri için kullanım kolaylığı olan bir müdafilik sistemi hayati önemdedir.

2. Metodoloji ve Bulgular

Bu makalede Türkiye’de ceza adaleti sürecinde sanıkların müdafilik sisteminden yararlanma oranları verilerle desteklenerek tartışılacaktır. Bu bağlamda, 2006 yılında yapılan değişiklikler nedeniyle sanıkların müdafilik sistemi çerçevesinde avukatla temsil düzeyinin 2005 öncesindeki oranlara indiğini ve bu anlamda 2005’ten beri yapılan tüm kanun ve yönetmelik değişikliklerinin sanıkların avukata erişim oranlarında önemli bir etki yaratmadığını göstereceğiz. Sonuç olarak, müdafilik konusunun “halledilmiş” bir mesele olmak yerine, üzerinde hala düşünülmesi ve çalışılması gereken bir sorun olduğunu savunacağız.

Bu amaçla, makalede çeşitli veri kaynakları kullanılmıştır. Öncelikle, İstanbul’da 2005-2007 yılları arasında müdafilik çerçevesinde görevlendirilmiş olan avukat sayısını anlamak için İstanbul Barosu¹² ve-

¹⁰ TÜİK tarafından en son 2008 yılına ilişkin olarak yayımlanan verilere göre nüfusun %17,11’i yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır bkz. *TÜİK Haber Bülteni*, 2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları.

¹¹ Kalem, Seda, Jahic, Galma ve Elveriş, İdil, *Adalet Barometresi: Vatandaşların Mahkemeler Hakkındaki Görüşleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 19.

¹² Bu raporda sadece İstanbul Barosu verileri kullanılmıştır. Her baro müdafiliğe ilişkin verilerini yayınlamamaktadır. Ayrıca, Elveriş, Jahic ve Kalem (2007) çalışması İstanbul mahkemelerinde gerçekleştirildiğinden, Türkiye’nin geri kalanı

rilerinden faydalanılmıştır.¹³ Daha eski veya daha yakın döneme ait veriler bulunmadığından, inceleme 2005-2007 arasındaki dönem ile sınırlıdır. İkincisi, mahkemelerin mevcut iş yüklerine dair projeksiyon ve tahminler geliştirmek için hem mahkemelerin iş yüküne dair hem de cezaevlerinde bulunan hükümlü ve tutuklu sayısına dair Adalet Bakanlığı istatistikleri kullanılmıştır. Son olarak, daha önce değinilmiş olan Elveriş, Jahic ve Kalem çalışması verileri, müdafilik sisteminden yararlanan sanıkların yüzdesinin benimsenecek farklı temsil modeline göre nasıl değişeceğine dair projeksiyonlar geliştirmek için kullanılmıştır. Sonuçlar, sözkonusu çalışmadaki verilerin, Ceza Muhakemeleri Kanunu'nda yapılmış olan değişikliğe rağmen hala geçerliliğini koruduğunu göstermektedir. Tüm bunlar aşağıda açıklanacaktır.

İSTANBUL BAROSU VERİLERİ

Müdafilik Sistemi Çerçevesinde Kaç Sanığa Müdafî Atanmıştır?

İstanbul Barosu'nun 2005-2007 yıllarında İstanbul ceza mahkemelerinde müdafilik çerçevesinde görevlendirilmiş olan avukatların sayısına ilişkin olarak yayınladığı verilerin¹⁴ özeti aşağıda Şekil 1'de gösterilmiştir.¹⁵ Bu şekilde görevlendirilen avukat sayısındaki değişim net bir şekilde görülmektedir. Sayılardaki dalgalanmanın 2005'te ve Aralık 2006'daki müdafiliğe ilişkin kanun değişikliklerini yansıttığı söylenebilir. Burada 2005 verilerinin hem yasa değişikliği öncesinde (2005 Ocak-Haziran dönemi) hem de yasa değişikliği sonrasında (Ha-

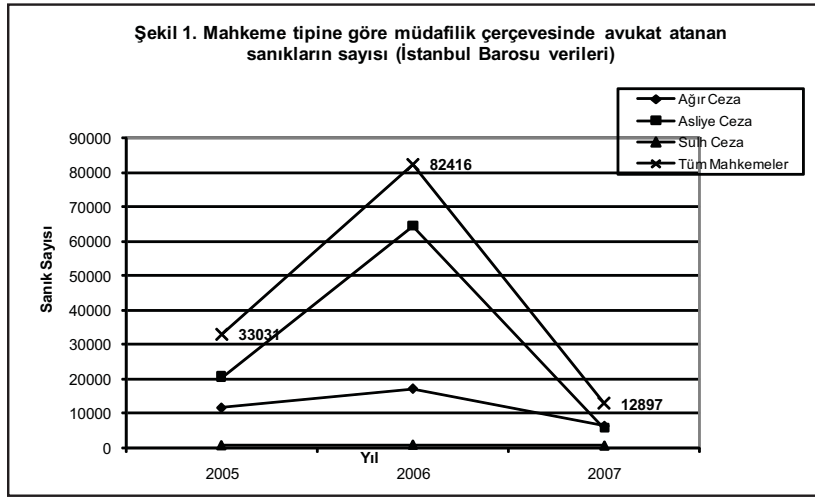
çin iyi bir karşılaştırma imkanı sunmamaktadır. Şüphesiz, diğer illerdeki durumun İstanbul'dan çok farklı olma ihtimali var. Ancak İstanbul'daki mahkemelerin Türkiye'deki ceza mahkemelerinin dava yükünün neredeyse %25'ini oluşturduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle, tek başına İstanbul'un sonuçları bile müdafilik hakkında çok şey söylemektedir.

¹³ Makale Mayıs 2009'da kaleme alındığından o tarihlerde erişilebilir veriler kullanılmıştır.

¹⁴ İstanbul Barosu'nun verileri hem avukat atanmış dosya sayılarını, hem de sanık sayılarını göstermektedir (bir davada birden fazla sanık olabileceğinden). Bu makalede, baronun dava sayılarına ilişkin veriler değil, sanık sayısına ilişkin verileri kullanılmıştır.

¹⁵ Diğer istatistikler ve kovuşturma aşamasında gerçekleşen görevlendirmelere dair veriler için bkz. <http://www.istanbulbarosu.org.tr/Document.asp?Konu=308&DocumentIndex=cmuk/faaliyet1.htm>.

ziran 2005-Aralık 2005) yapılan görevlendirmelere dair olduğunun hatırlanması gerekir. Yasa Aralık 2006'da tekrar değiştiği için, 2007 verileri yeni (ve halen mevcut) uygulamayı büyük ölçüde yansıtmaktadır. Bu anlamda, 2006 verileri 2005 değişikliklerinin görevlendirmelerin sayısını nasıl etkilediğini gösterirken, 2007 verileri de Aralık 2006 değişikliklerinin görevlendirmelere olan etkisini ortaya koymaktadır.

Şekilde, yasa değişikliklerinin yarattığı etki açıkça görülmekle birlikte, sonuçlar her mahkeme tipi için farklı olmuştur. 2005 yılı ile karşılaştırıldığında, 2006'da "ağır ceza mahkemesi" için yapılan görevlendirmelerin sayısı neredeyse ikiye katlanırken, "asliye ceza mahkemeleri" için bu rakam üç katın üzerinde artış göstermiştir. Elimizde daha önceki yıllara ait veriler bulunsaydı (örneğin 2005 değişiklikleri öncesi 2004 verileri gibi), 2005 yılındaki değişikliklerden sonra yapılan görevlendirme sayısının büyük olasılıkla eskisinin dört katına çıktığını görmek mümkün olabilirdi.¹⁶ Yasada 2006 yılında yapılan değişikliklerin, zorunlu müdafilik kategorilerini önemli ölçüde kısıtladığı ve 2007'deki görevlendirmelerde sert bir düşüş yaşanmasına sebep olduğu verilerden net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu aynı zamanda avukat talep eden sanık sayısının gözle görülür şekilde düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

¹⁶ 2005 verileri yeni yasanın yürürlüğe girmesinden itibaren altı aylık süreyi de kapsadığından Ceza Muhakemeleri Kanunu'ndaki değişiklikten önceki durumu tam olarak temsil kabiliyetine sahip değildir.

Öngörülen cezalar açısından en hafif suçların yargılandığı “*sulh ceza mahkemeleri*” için yapılan görevlendirmelerin sayısının önemsiz olduğu Şekil 1’den açıkça tespit edilebilir: CMK’da yapılan değişiklikler sulh mahkemelerinde yargılanan sanıklara yapılan avukat atamalarında her hangi bir değişiklik yaratmamıştır (2005, 2006 ve 2007 sayıları birbirine çok yakındır). Bunun sebepleri arasında bu mahkemelerde yargılanan suçların zorunlu müdafilik kapsamına girmemesi ve sanıkların nadiren avukat talep etmesi (genellikle sanıkların bu olanaktan haberleri yoktur) gösterilebilir.

Sanıkların Yüzde Kaçı Müdafilik Sistemi Çerçevesinde Görevlendirilen Avukatlardan Yararlanıyor?

Yasa değişikliklerinin yarattığı gerçek etkiyi anlamak için sadece “*ham*” görevlendirme sayılarına bakmak yeterli değildir. Aynı zamanda avukat görevlendirilen sanıkların oranına¹⁷ da bakmak gerekir. Bir başka deyişle, farklı mahkeme tiplerinde yargılanan sanıkların yüzde kaç müdafilikten yararlanmaktadır? Örneğin, “*asliye ceza mahkemeleri*”nin iş yükü, ağır ceza ve sulh ceza mahkemelerine göre daha ağırdır. Bu nedenle, asliye ceza mahkemelerinde avukat görevlendirilen sanıkların ham sayısındaki artış fazla olsa bile, bunun ne derecede anlamlı bir değişim olduğu ancak yüzdelere çevrildiğinde tespit edilebilir.

2007 yılında müdafiden yararlanan sanıkların yüzdesini hesaplamak için bu makalenin yazıldığı 2009 yılında (baronun en yeni verileri 2007 yılına ait olduğundan), 2007 yılında İstanbul’da farklı mahkeme tiplerinde kovuşturulan sanık sayısına bakmak gerekmektedir. Mahkemelerin il bazlı iş yükü istatistikleri bir kaç sene gecikmeli olarak yayımlandığından, İstanbul mahkemelerinin iş yükü ile ilgili en son veriler 2006 yılına aittir. Ayrıca bu veriler sanık sayısından ziyade işlem yapılan dava sayısını yansıtmaktadır. Yine de, davaların çoğunda tek bir sanık olduğu varsayılarak, bu sayılar iş yükünün daha güncel bir tahminini oluşturmak için kullanılmıştır.¹⁸ Veri bulunmayan durum-

¹⁷ Tüm sanıklardan, avukatı atanmaların yüzdesi.

¹⁸ Bundan dolayı, bu çalışmada sanık sayısında ilişkin tahminler gerçeğinden biraz farklı olabilir, çünkü tahminleri geliştirirken kullanılan taban veriler sanık verileri

larda, elde bulunan istatistikleri kullanarak bir takım tahmin ve projeksiyonlar geliştirmek ve ona göre hesap yapmak gerekiyordu. Aşağıdaki paragraflarda, çok teknik bir konu olsa da, İstanbul ceza mahkemelerindeki iş yüküne ilişkin tahminlerin nasıl geliştirildiği ve hesaplandığı anlatılmıştır.

İstanbul Mahkemelerinin 2007'ye Ait İş Yükü Tahminlerinin Geliştirilmesi

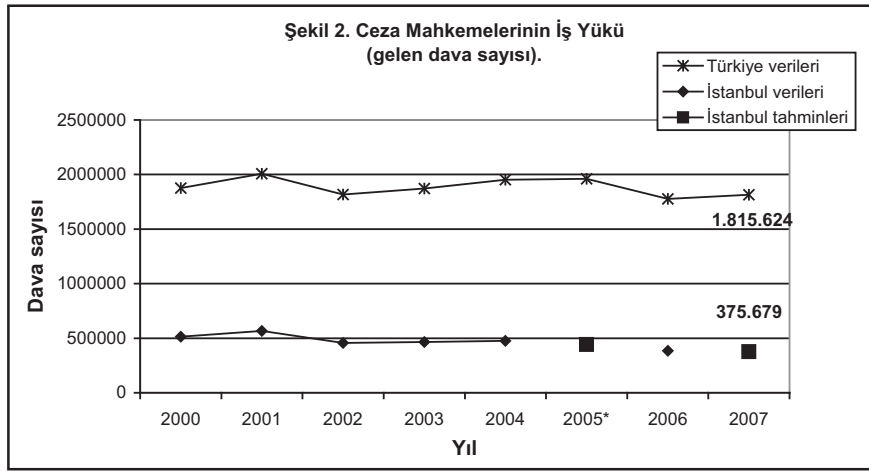
İstanbul mahkemelerinin iş yükü tahminini geliştirebilmek için iki tür veri kullanılmıştır. Birincisi, 2000-2006 arasındaki İstanbul mahkemelerinin iş yükü değişikliklerindeki trend kullanılarak, 2007 yılında bu trendin olası devamı hesaplanmıştır.¹⁹ Hesabın doğruluğunu teyit etmek için ayrıca, 2000-2007 yıllarına ilişkin Türkiye'deki tüm mahkemelerin toplam iş yükü ve 2000-2006 arasında İstanbul mahkemelerinin iş yükü yüzdesi kullanılmıştır.²⁰ Zaman içerisinde bu oranın (yüzdenin) görece istikrarlı olduğunun tespiti, (Türkiye'deki mahkemelerin toplam yükünün yaklaşık dörtte biri), trend hesabını yaparak çıkardığımız 2007 İstanbul mahkemeleri iş yükü tahmininin doğru olabileceğini göstermektedir. Türkiye çapında mahkemelerin iş yükünün bir-iki yılda çok dramatik bir değişiklik göstermeyeceği hatırlanacak

değil, dava verileridir.

¹⁹ 2005'e ilişkin İstanbul tahminin hesaplanması için, 2000-2004 verilerinden lineer trend denklemi tespit edilmiştir, ve 2005 tahminleri bu denklem kullanılarak hesaplanmıştır ($y = -17757 * x + 54863$). 2007 için de benzer şekilde 2000-2006 arası veriler kullanılarak trend denklemi tespit edilmiştir, ve bu denklem kullanılarak 2007 tahmini hesaplanmıştır ($y = -23375 * x + 562679$). "x" değeri, 2000 yılı için 1, 2001 için 2, vs. kullanılmıştır.

²⁰ Mahkemelerin iş yüküne ilişkin veriler aşağıdaki kaynaklardan elde edilmiştir:
2000 için: DİE, Adli İstatistikler 2000, Ankara: DİE, 2002;
2001 için: DİE, Adli İstatistikler 2001, Ankara: DİE, 2004;
2002 için: DİE, Adli İstatistikler 2002, Ankara: DİE, 2004;
2003 için: DİE, Adli İstatistikler 2003, Ankara: DİE, 2005;
2004 için: TÜİK, Adli İstatistikler 2004, Ankara: TÜİK, 2006;
2005 için: TÜİK, Adalet İstatistikleri, Ankara: TÜİK, tarih yok; bakınız http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=1&ust_id=12 ;
2006 için: Adalet Bakanlığı, Adalet İstatistikleri 2006, Ankara: Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2008.
2007 için: TÜİK, Adalet İstatistikleri, Ankara: TÜİK, tarih yok; http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=1&ust_id=12

olursa, İstanbul için geçerli olan oranın da fazla değişmediğini ve Şekil 2'deki alt sağ köşede koyu bir kare ile işaretlenmiş olan önerilen tahminin makul doğrulukta olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Şekil 2, bu rakamları (ceza mahkemelerinin İstanbul ve Türkiye bazında iş yüküne dair verileri ve tahminleri) göstermektedir.²¹

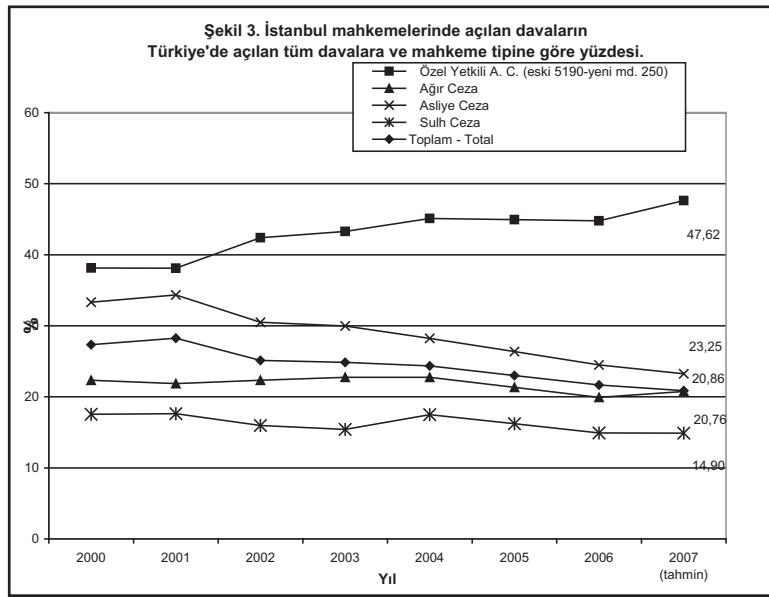

*Elimizde 2005 yılına ilişkin İstanbul verileri bulunmadığı için, kullanılan sayı tahminidir.

Yukarıdaki şekilden Türkiye'deki ceza mahkemelerinin iş yükünün yaklaşık dörtte birini İstanbul'un oluşturduğunu tespit etmek mümkündür. Fakat şekil, farklı mahkeme tipleri bakımından bu oranın ne olduğunu göstermemektedir (örneğin İstanbul ağır ceza mahkemelerinin Türkiye'deki tüm ağır ceza mahkemelerinin iş yükünün kaçta kaçına baktığını). Bu sayılara ulaşmak için, önceki yıllara dair iş yükü verilerinden yararlanılarak bir takım tahminler ve projeksiyonlar geliştirilmiştir. Bununla amaçlanan, farklı mahkeme tiplerinin iş yükü oranlarını tahminen hesaplayarak, o mahkemelerdeki iş yükü sayılarına ulaşabilmektir.

²¹ Buradaki sayılar ağır ceza, asliye ceza ve sulh cezada görülen davaların tümüne ilişkindir. Çocuk ceza, fikri ceza ve diğer özel ceza mahkemelerine ilişkin veriler bu sayılara dahil edilmemiştir. Görülen tüm davalar (yeni açılan ve geçmiş yıllardan kalan) hesaba dahil edilmiştir.

Şekil 3²² farklı mahkeme tipleri bakımından iş yükü oranlarındaki değişimi göstermektedir. Aynı zamanda, her mahkeme tipinin yıllar içinde iş yükü oranlarına dair trendi de gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, 2000-2006 verilerinden ortaya çıkan bu trendlerin denklemleri kullanılarak, söz konusu tahmini oranlar hesaplanmıştır. 2007 için bu tahmini oranlar şekilde gösterilmiştir.²³

Sonuç olarak, İstanbul ceza mahkemelerinin 2007 yılındaki tahmini iş yükü oranları aşağıda gösterilmiştir:

- Türkiye'deki ağır ceza mahkemelerinin iş yükünün ortalama yüzde 20,76'sı, İstanbul ağır ceza mahkemelerindedir.

²² Şekildeki veriler şu şekilde okunmalı: 2007'de, Türkiye'de Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri'nde açılan tüm davalarının %47,62'si İstanbul'daki Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri'nde açılmıştır.

²³ 2007 tahminlerini hesaplamak için, 2000-2006 verilerinde lineer trend denklemleri kullanılmıştır. Bu denklemler her bir mahkeme tipine göre aşağıdaki gibidir:

- Özel Yetkili Ağır Ceza için: $y = 1,30 * x + 37,19$;
- Ağır Ceza için: $y = - 0,28 * x + 23,04$;
- Asliye Ceza için: $y = - 1,59 * x + 35,98$;
- Sulh Ceza için: $y = - 0,37 * x + 17,85$;
- Toplam için: $y = - 1,02 * x + 28,99$.

"x" değeri için, 2000 yılı için 1, 2001 için 2 vs. kullanılmıştır.

- Türkiye'deki asliye ceza mahkemelerinin iş yükünün ortalama yüzde 23,25'i İstanbul asliye ceza mahkemelerindedir.

- Türkiye'deki sulh ceza mahkemelerinin iş yükünün ortalama yüzde 14,91'i İstanbul sulh ceza mahkemelerindedir.

Bu tahmini oranların, 2007 Türkiye mahkemeleri iş yükü istatistiklerine uygulanması sonucunda, İstanbul mahkemelerinin dosya sayısı açısından hesaplanan tahminleri şu şekildedir:

- İstanbul ağır ceza mahkemelerindeki toplam dosya sayısı yaklaşık 33.841'dir.²⁴

- İstanbul asliye ceza mahkemelerindeki toplam dosya sayısı yaklaşık 256.042'dir.

- İstanbul sulh ceza mahkemelerindeki toplam dosya sayısı yaklaşık 84.795'tir.

Bu tahminlere göre 2007 yılında İstanbul ceza mahkemelerinde yaklaşık 374.678 dava görülmüştür.²⁵ Şekil 4 iş yüküne ilişkin verileri ve 2007 tahminlerini göstermektedir.

Bu veriler yukarıda değinilen İstanbul Barosu verilerini farklı bir şekilde değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Nitekim Şekil 4'te yer alan 2007 yılına ilişkin tahmini verilerin, 2007 yılı İstanbul Barosu verileriyle karşılaştırılması, Şekil 5'teki resmi ortaya çıkarmaktadır.

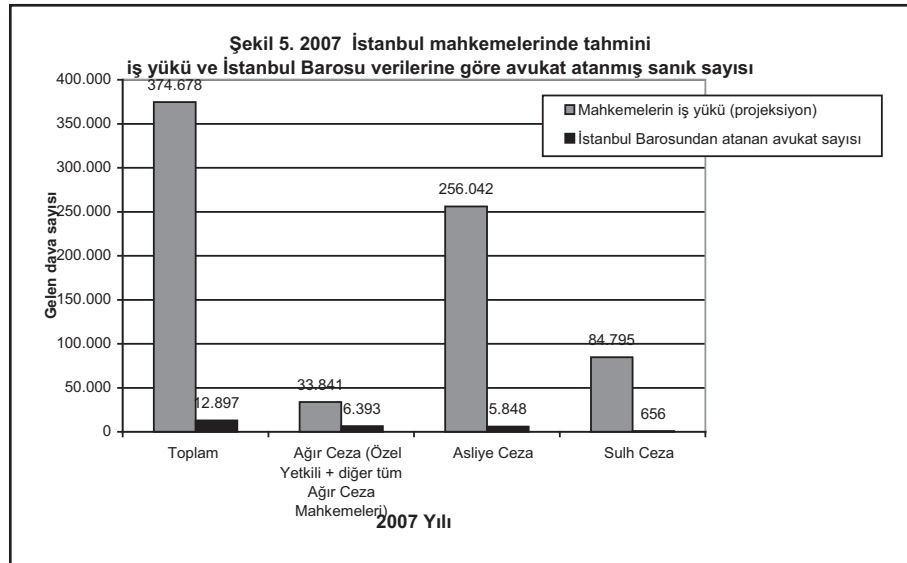
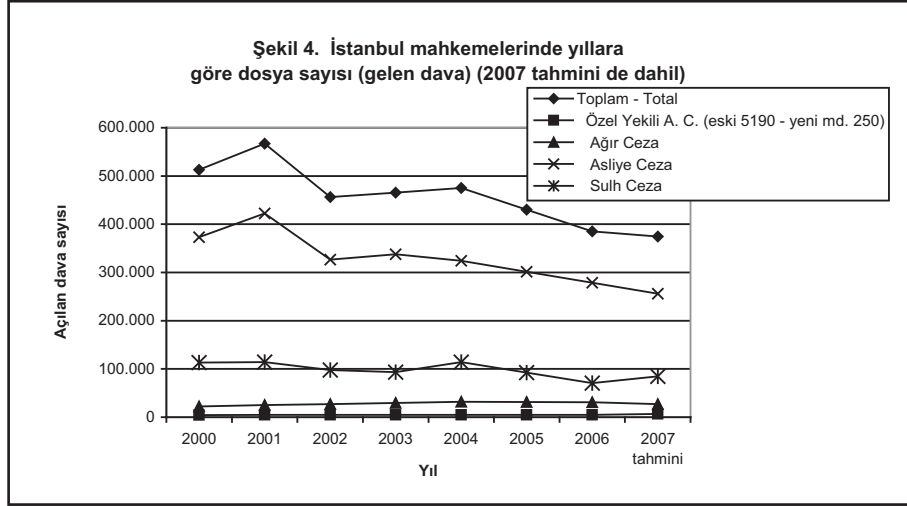
İstanbul Barosu 2007 verilerine göre, ağır ceza mahkemelerinde yargılanan 6.000'den fazla sanık için müdafî görevlendirilmiştir. Oysa ağır ceza mahkemelerinde bunun neredeyse altı katı kadar sanık yargılanmıştır.²⁶

Sorun asliye ceza mahkemelerinde daha da belirgindir. İstanbul Barosu verilerine göre, asliye ceza mahkemelerinde 5.500'e yakın sa-

²⁴ Bu sayıya özel yetkili ağır ceza mahkemeleri verileri de dahildir.

²⁵ Bu tahmin, Şekil 1'de gösterilen ve sadece İstanbul'un toplam iş yükü trendine bakarak hesaplanan tahmine çok yakındır (375.679; iki rakam arasında sadece 1001 fark bulunmaktadır, bir başka deyişle aradaki fark 0,3'ten küçük bir fark). Bu iki yöntemin benzer sonuçlara ulaştığını göstermektedir ve tahmin yöntemlerinin güvenilirliği konusunda bir göstergedir.

²⁶ Yaklaşık 34.000 dosyada en az 30.000 belki de daha fazla sanık olduğu düşünülebilir.

nık için avukat görevlendirilmişti. Oysa söz konusu yılda İstanbul asliye ceza mahkemelerinde 250.000'den fazla dava bulunduğu tahmin edilmektedir. Sanıkların %3'ten azına avukat atanmış olduğu burada açıkça görülmektedir.

Sulh ceza mahkemelerine baktığımızda da durum benzerlik göstermektedir: Yaklaşık 650 sanık için müdafî görevlendirilmiştir oysa

2007 yılında sulh ceza mahkemelerinde 80.000'den fazla dava açıldığı tahmin edilmektedir.

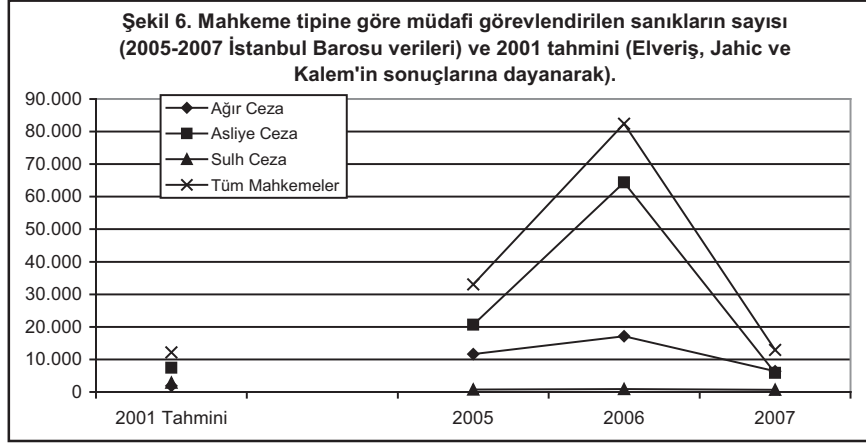
Bu sayılara bakıldığında, müdafilikten yararlananların, ceza mahkemelerinde yargılanan tüm sanıkların çok küçük bir bölümünü oluşturduğunu görmek güç değildir. Söz konusu oran, en iyimser tahminlere göre bile tüm sanıkların %10'unu geçmemektedir. Geri kalan sanıklar arasında, kendi imkânlarıyla avukat tutanlar, müdafiliğin zorunlu olmadığı suçlarda kendi isteğiyle avukatı olmadan yargılananlar ve gayri resmi sosyal ilişkileri kullanarak hukuki yardım alanların da olduğu düşünülebilir. Yine de bu bulguların ortaya koyduğu en temel sonuç, müdafilik sözkonusu olduğunda yasadaki değişikliklerin sanıkların adalete erişiminde hemen hemen hiç etki yaratmadığıdır.

2000-2001 ve 2007 Verilerinin Karşılaştırılması

Bu bölümde İstanbul Barosu verilerinden elde edilen bulguları, Elveriş, Jahic ve Kalem'in yapmış olduğu araştırmayla karşılaştıracacağız. Söz konusu araştırmada, 2000 ile 2001 yılları arasında açılan davalardan oluşturulan bir örnekleme, İstanbul ceza mahkemelerinde müdafiliğin erişilebilirlik düzeyini tespit etmek hedeflenmişti. Araştırmaya göre, ceza adaleti sürecinin yargılama aşamasında²⁷ sulh ceza mahkemelerindeki sanıkların %2,5'i, asliye ceza mahkemelerindeki sanıkların %2'si ve ağır ceza mahkemelerindeki sanıkların %8,2'si bir müdafiyile temsil edilmişlerdir.²⁸ Bu oranlar, 2001 yılına ait İstanbul mahkemeleri iş yükü verilerine uygulanarak, o sene İstanbul ceza mahkemelerinde müdafi görevlendirilen sanıkların yaklaşık sayısı hesaplanabilir. Bu sayılar İstanbul Barosu verilerinde eksik kalan temeli teşkil edebilir: avukat zorunlu olmadığına, görevlendirilen (ve aslında sanık tarafından talep edilen) müdafilerin sayısı. Aşağıda Şekil 6'da, şeklin alt sol köşesinde bu tahminler gösterilirken 2005-2007 yıllarına dair İstanbul Barosu verileri şeklin sağ tarafında yer almaktadır.

²⁷ Genel oran %1.9'dur. Bkz. Elveriş, Jahic ve Kalem, 2007, s. 50, Şekil 6.

²⁸ Elveriş, Jahic ve Kalem, 2007, s. 65, Şekil 9.

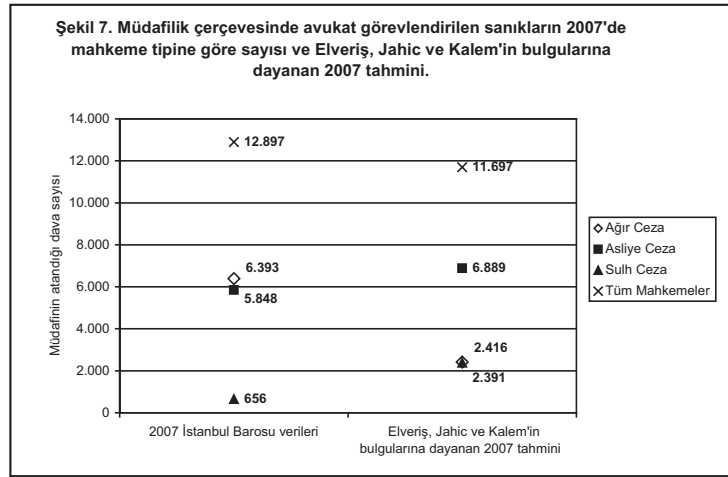
Görüldüğü üzere, 2007'de müdafilik sisteminden yararlanan sanıkların sayısı (2005 değişiklikleri öncesindeki) düzeylere inmiştir. Hatta 2007 sayıları 2001 sayıları ile büyük benzerlik göstermektedir. Bu bulgu şu şekilde açıklanabilir: 2005 yılında Ceza Muhakemesi Kanunu'nda müdafilikle ilgili olarak yapılan ilk değişikliklerin etkisi, 2006 yılında yapılan yasa değişikliğiyle tersine dönmüştür. Dolayısıyla 2006 yılındaki artış dışında, müdafilik sistemindeki erişim oranlarının uzun vadede pek de değişim göstermediği sonucuna varılabilir.

Elveriş, Jahic ve Kalem²⁹ araştırmasındaki sonuçlar, 2000 ve 2001 yılındaki müdafii atama sayılarının hesaplanması için kullanıldığında, ortaya çıkan sayılar İstanbul Barosu'nun 2007 yılına ilişkin yayınladığı gerçek istatistiklere çok benzerdir. Hatta 2001 ve 2007 yıllarında atanan avukat sayısında da büyük bir değişiklik yoktur. İstanbul Barosu 2007 verileri ve Elveriş, Jahic ve Kalem bulgularına dayanan 2007 tahminleri aşağıda Şekil 7'de gösterilmektedir. Elveriş, Jahic ve Kalem bulguları 2000 ve 2001 verilerine dayanmalarına rağmen, bu oranların 2007 İstanbul Barosu gerçek verileri kullanılarak hesaplanan tahminlere yakınlığı,³⁰ müdafilik sistemindeki değişikliklerin avukatla temsil edilen sanık sayısı üzerinde önemli bir etki yaratmadığı açıktır. Bir başka ifadeyle, sanıkların 2007'de İstanbul Barosu tarafından atanan

²⁹ Elveriş, Jahic ve Kalem, 2007, s. 65, Şekil 9.

³⁰ İki veri seti arasında avukatı atanan sayısı farkı şu şekilde: Ağır ceza için 3977, Asliye ceza 1041, Sulh ceza 1735.

bir avukatla temsil durumu, 2000-2001 yıllarındakinden çok da farklı değildir. Burada tek istisna ağır ceza mahkemeleri bakımındandır. 2001’de bu mahkemelerde görülen davalarda sanık engelli veya küçük olmadıkça avukatla temsil zorunlu değilken, 2007’de bu mahkemelerde görülen bir çok suç için müdafilik zorunlu hale gelmiştir. Bundan dolayı da müdafilik sistemi çerçevesinde avukattan yararlanan sanık oranı artmıştır.

Farklı Senaryolarda Avukatla Temsil Tahminleri

Bu makalenin amaçlarından biri de, yargılamanın yapıldığı ceza mahkemesi tipine göre zorunlu müdafiliğe ilişkin yapılacak yasal değişikliklerin, sanıkların avukatla temsil oranları bakımından nasıl bir değişiklik yaratacağına dair projeksiyonlar ortaya koymaktır. Bu amaçla, öncelikle Elveriş, Jahic ve Kalem’in çalışmasındaki bulgular bu projeksiyonlar için esas alınmıştır. Söz konusu bulgular, müdafiliğin her tür suç için sadece talebe bağlı olması halinde durumun ne olduğunu gösterdiğinden, başka hesaplamalar yapmak için iyi bir temel teşkil etmektedir.

Aşağıdaki tablolarda, müdafilik sisteminde benimsenecek (zorunlu veya talebe bağlı) temsil türüne göre üç farklı senaryo ve bu senaryoları temel alan bir takım projeksiyonlar geliştirilmiştir. Bu projeksiyonlar yapılırken 2000-2001’den beri müdafili talep eden sanık sayısında bir değişiklik olmadığı varsayılmıştır. Gerçekten de vatandaşların

müdafi talep oranlarında herhangi bir artış olduğunu düşünmek için hiç bir neden yoktur çünkü son yıllarda vatandaşların konuya ilişkin bilinç düzeyini arttırmaya yönelik geniş ve sistematik bir kamuoyu bilinçlendirme kampanyası düzenlenmemiştir.

Birinci Senaryo

Bu senaryoda yasanın, ağır ceza mahkemelerinde görülen tüm davalar için zorunlu müdafilik öngörmesi şeklinde değiştirildiği, asliye ve sulh ceza mahkemeleri bakımından ise müdafiliğin sanıkların talebine bağlı olacağı varsayılmaktadır. Bu durumda, 2007 yılında müdafiliğe genel erişim oranının aşağıda Tablo 3'te gösterildiği şekilde, %8 civarında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Tablo 3. Birinci Senaryo Uyarınca Müdafi Atanacak Sanıkların Mahkeme Tipine Göre Yüzdesi.				
Ceza Mahkemesi	Ağır	Asliye	Sulh	Tümü
2000 ve 2001'de müdafisi olan sanık yüzdesi ²	%8,2	%2,0	%2,5	%1,9 ³²
2007'de İstanbul mahkemelerinde görülen davaların tahmini sayısı (daha önceden geliştirilmiş tahminlere dayalı olarak) ³³	33.841	256.042	84.795	374.678
Görevlendirme türü	Hepsi için zorunlu	Hepsi için talebe bağlı ³⁴	Hepsi için talebe bağlı ³⁵	Kombinasyon
Müdafi tarafından temsil edilecek sanıkların tahmini yüzdesi	%100,0	%2,0	%2,5	%8,3 ³⁶

³¹ Elveriş, Jahic ve Kalem, 2007, s. 65, Şekil 9. Takip eden senaryo tablolarında aynı sayılar kullanılmıştır.

³² Elveriş, Jahic ve Kalem, 2007, s. 50, Şekil 6. Takip eden senaryo tablolarında aynı sayılar kullanılmıştır.

³³ Bkz. sayfa 12-13. Takip eden senaryo tablolarında aynı sayılar kullanılmıştır.

³⁴ Her bir mahkeme tipine toplam dava yüküne olan katkı oranı, bu yüzdenin hesaplanmasında ağırlık olarak kullanılmıştır. Bu metot takip eden tüm senaryolarda aynen kullanılmıştır.

Bu senaryo, ağır ceza mahkemeleri bakımından sanıkların avukatla temsil düzeyinde önemli bir değişiklik olsa dahi bunun genel erişim düzeyine etkisinin sınırlı olacağını göstermektedir. Bir başka deyişle, ağır ceza mahkemelerinde temsilin %8'den %100'e çıkması durumunda bile avukatla genel (tüm sanıkların) temsil düzeyindeki artış sadece %6 olacaktır (%1,9'dan, %8,3'e). Bunun nedeni, ağır ceza mahkemelerinin, ceza mahkemelerinin toplam iş yükünün çok az bir kısmını oluşturmasıdır. Bu bağlamda, asliye ve sulh ceza mahkemelerindeki sanıkların çoğunun kendi imkânlarıyla avukat tutmadığı düşünüldüğünde,³⁷ belirlenecek politikanın bu senaryoya dayanması halinde, gerçekten çok yüksek oranda sanığın avukatsız olarak, ağır da olabilen, suçlamalarla karşı karşıya kalmaya devam edeceği ortadadır.

İkinci Senaryo

Bu senaryoda bir önceki senaryo daha detaylandırılmıştır. Şöyle ki, ağır ceza mahkemelerinde tüm sanıklar için zorunlu müdafilik bulunsa dahi, bazı sanıkların kendi imkanlarıyla avukat tutmayı tercih etmesi nedeniyle tüm sanıkların zorunlu müdafilikten yararlanmayacağı gerçeği dikkate alınmıştır. Tablo 4'te yer alan bu tahmin uyarınca, müdafilikten yararlanan tüm sanıkların genel oranı %1,9'dan %5,7'ye çıkacaktır. Bir başka deyişle, böyle bir politika ve kanun değişikliği, genele vurulduğunda avukatla temsilde sadece %4'lük bir artışa neden olacaktır.

³⁵ "Talep üzerine" modeline dair yüzdeler tablonun ilk sütununda gösterildiği üzere Elveriş, Jahic ve Kalem'in (2007) bulgularını esas almaktadır. Takip eden senaryo tablolarında aynı kaynak kullanılmıştır.

³⁶ "Talep üzerine" modeline dair yüzdeler tablonun ilk sütununda gösterildiği üzere Elveriş, Jahic ve Kalem'in (2007) bulgularını esas almaktadır. Takip eden senaryo tablolarında aynı kaynak kullanılmıştır.

³⁷ Elveriş, Jahic ve Kalem verileri sulh ceza mahkemelerindeki sanıkların %1.5'inin ve asliye ceza mahkemelerindeki sanıkların %8.5'inin özel avukatla temsil edildiğini göstermektedir. (Elveriş, Jahic ve Kalem, 2007, s. 65, Şekil 9).

³⁸ Kullanılan sayıların kaynakları için, Tablo 3'e ilişkin dipnotlara bakınız.

Tablo 4. İkinci Senaryo Uyarınca Müdafî Atanacak Sanıkların Mahkeme Tipine Göre Tahmini Yüzdesi³⁸

Ceza Mahkemesi	Ağır	Asliye	Sulh	Tümü
2000 ve 2001'de müdafisi olan sanık yüzdesi	%8,2	%2,0	%2,5	%1,9
2007'de İstanbul mahkemelerinde görülen davaların tahmini sayısı (daha önceden geliştirilmiş tahminlere dayalı olarak)	33.841	256.042	84.795	374.678
Görevlendirme türü	Sanıkların %40'ının özel avukat tutacağı varsayımıyla hepsi için zorunlu	Hepsi için talebe bağlı	Hepsi için talebe bağlı	Kombinasyon
Müdafî tarafından temsil edilecek sanıkların tahmini yüzdesi	%60,0	%2,0	%2,5	%5,7

Üçüncü Senaryo

En son senaryoda görevlendirme yöntemi ağır ceza ve sulh ceza mahkemeleri bakımından ikinci senaryonun aynısıdır. Ancak, uzun cezaları olan bazı suçların da asliye ceza mahkemelerinde görülmesi nedeniyle, bu davaların bazıları zorunlu müdafilik kategorisine dahil edilmiştir. Böylece tahminler, asliye ceza mahkemelerindeki sanıkların neredeyse %10'unun zorunlu müdafilik olan suçlardan yargılandıkları bir senaryoya dayanmaktadır. Bu tahminleri aşağıda Tablo 5'te görmek mümkündür.

Tablo 5. 3. Senaryo Uyarınca Müdafî Atanacak Sanıkların Mahkeme Tipine Göre Tahmini Yüzdesi³⁹				
Ceza mahkemesi	Ağır	Asliye	Sulh	Tümü
2000 ve 2001'de müdafisi olan sanık yüzdesi	%8,2	%2,0	%2,5	%1,9
2007'de İstanbul mahkemelerinde görülen davaların tahmini sayısı (daha önceden geliştirilmiş tahminlere dayalı olarak)	33.841	256.042	84.795	374.678
Görevlendirme türü	Sanıkların %40'ının özel avukat tutacağı varsayımıyla hepsi için zorunlu	Sanıkların %10'u için zorunlu, kalanı için talebe bağlı	Hepsi için talebe bağlı	Kombinasyon
Müdafî tarafından temsil edilecek sanıkların tahmini yüzdesi	%60	%11,8	%2,5	%12,9

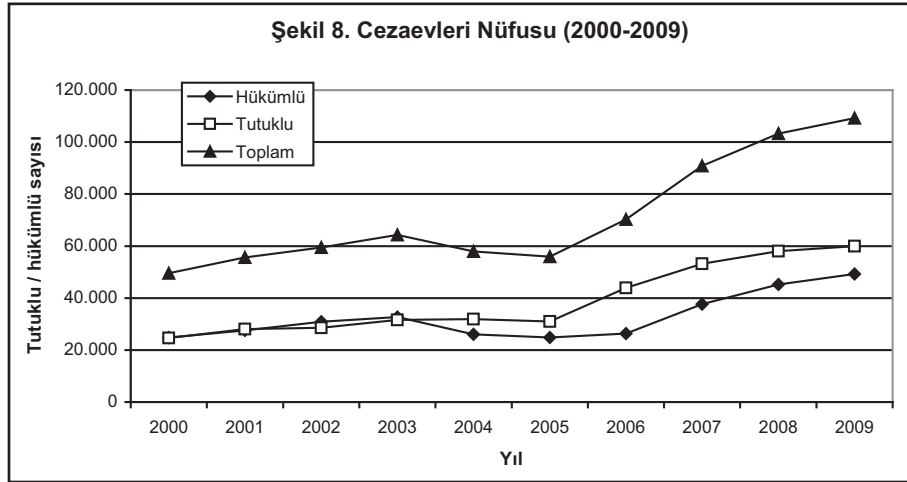
Bu senaryoda genel temsil oranının ilk iki senaryoya göre biraz daha arttığı görülmektedir (genel temsil oranı %1,9'dan, %11'lik bir artışla % 12,9'a çıkmıştır). Bu senaryo, müdafilik sistemi ile sanıkların genel olarak avukatla temsil oranları iyileştirilmek amaçlanıyorsa, daha hafif suçlarla yargılanan sanıklara da erişmenin ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Zira mahkemelerde yargılanan sanıkların çoğunluğunu asıl bu sanıklar oluşturmaktadır. Unutulmamalıdır ki; zorunlu müdafilik bu insanlara erişmenin yollarından sadece biridir, tek çaresi değildir. Bunun yerine, vatandaşların müdafilik sistemine ilişkin genel bilinç düzeyinin artırılması, sistemin sanıklar için daha kullanıcı dostu hale getirilmesi ve müdafiliğin hem kalitesinin hem de imajının iyileştirilmesi, sanıkları avukat tutmaya zorlamaktan daha yerinde çözümlerdir. Diğer yandan, üç senaryo arasında en iyim-

³⁹ Kullanılan sayılarının kaynakları için, Tablo 3'e ilişkin dipnotlara bakınız.

seri olan bu senaryoda dahi, her on sanıktan ancak birine tekabül eden bir avukatla temsil oranına erişildiği hatırlanmalıdır.

Cezaevi İstatistikleri Ne Gösteriyor?

Son olarak, üzerinde düşünülmesi gereken bir başka konu, son yıllarda Türkiye’de tutuklu yargılananların sayısında görülen ciddi artıştır. Aşağıda Şekil 8’de görüleceği üzere tutuklu yargılanan sanıkların sayısı 2009 yılında hiç olmadığı kadar yükselmiş,⁴⁰ ve son 10 yılda da iki kattan fazla artmıştır.⁴¹

Hem tutuklu yargılanan sanıkların sayısındaki, hem de hükümlülerin sayısındaki artış büyük ölçüde, Türkiye’de inşa edilen yeni hapisanelerin kapasite artışı anlamında büyümesi ile açıklanabilir. Yeni

⁴⁰ Türkiye’de cezaevleri her zaman kapasite aşımı ve aşırı kalabalık sorunu ile karşı karşıya olmuştur. Cezaevlerinin kapasitesindeki artış, kapasitelerinin hızla doldurulmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, bu istatistikler hiç bir şekilde suç oranlarında veya mahkûmiyet oranlarında bir artışı yansıtır olarak algılanmamalıdır. Bunlar cezaevlerinin artan kapasitesini yansıtan istatistikler olarak görülmelidir.

⁴¹ İstatistikler Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü’nün web sitesinden alınmıştır, Bkz. http://www.cte.adalet.gov.tr/kaynaklar/istatistikler/yillar/yillar_1.htm.

cezaevlerinin çoğu, büyük (1.000 kişi kapasiteli)⁴² cezaevi kompleksleri olarak, şehir dışında ve ulaşımı güç yerlerde inşa edilmektedir. Bunun sonucunda, müdafilerin çoğu müvekkillerini savunma aşamasında ziyaret edememektedir. Bu ziyaretler, müdafilere yol masrafları için yapılacak ödemelerin neye göre yapılacağına dair netleşmeyen uygulamalar nedeniyle daha da güçleşmektedir.⁴³ Her ne kadar bazı Baroların avukatlar için cezaevlerine servis koyması gibi olumlu uygulamalarından bahsedilebilirse de bunun genel bir uygulama olduğu söylenemez. Bu durumda, avukatların uzak bölgelerde yer alan cezaevlerine yapacakları ziyaretleri ceplerinden karşılamalarının beklendiği düşünülebilir.

Bu basit örnekten de görüleceği üzere, müdafilik sorunu sadece zorunlu müdafilikle ilgili hükümlerde bir takım oynamalar yaparak çözümlenin ötesindedir. Cezaevlerinin konumu dahil olmak üzere bir çok karmaşık unsurun bir arada düşünülmesini ve mutlaka hedefleri belli politikalar üretilmesini gerektirmektedir. Diğer yandan, müdafiliğe erişim oranlarının bu denli düşük olmasının tutuklu sayısındaki artış üzerinde etkili olduğu da düşünülebilir. Gerçekten de, belki etkili bir avukatı olsa birçok kişi tutuklu dahi yargılanmayacaktı. Keza ilk tutuklamayı yapan mahkemede, gerçek bir yargılamadan bahsedilebilecek olsa durum yine farklı olabilirdi. Tutuklu yargılananların sayısındaki artış dikkate alınacak olursa, zorunlu müdafilik çerçevesinde kendilerine bir avukat atanmış olsa bile her yıl daha fazla sanık

⁴² Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü'nün web sitesinde yayınlanmış olan "Ülkemizdeki Yeni Cezaevleri" isimli yazıya göre (Bkz. <http://www.cte.adalet.gov.tr/kurumlar/cik/cik.html>), yeni cezaevlerinin çoğu "L" tipidir. Aynı genel müdürlüğün istatistiklerine bakılırsa, yeni L tipi cezaevlerinin 1.000 kişilik kapasitesi vardır (Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü web sitesinde yer alan tablo bu istatistik için temel teşkil etmiştir, http://www.cte.adalet.gov.tr/kurumlar/cik/cezaevi_liste.xls).

⁴³ Hukuken, avukatlara, Harcırah Kanunu uyarınca mutata kabul edilen taşıta göre zorunlu yol gideri ödenmesi gerekmektedir. Ancak mutata taşıtın ne olduğu konusu tartışmalıdır. Avukatlar bunun içinde taksi ve özel aracın da olması gerektiğini savunurken, hükümet sadece otobüsü anlamaktadır. Diğer yandan, acele ve zorunlu hallerde (örneğin otobüs çalışmadığı için gece karakola gidilecekse) taksi veya özel araç kullanılması halinde, mutata dışı araçlarla yapılan zorunlu yol giderinin ödeneceği öngörülmekte ise de, uygulamada bu da sıkıntıya yol açmaktadır. Bunun yanında, yapılan zorunlu yol giderinin belgelenmesinde de birçok kişinin Akbil gibi sistemleri kullanması nedeniyle sorun yaşandığı anlaşılmaktadır.

yeterli hukuki destek alamaz hale geliyor demektir.⁴⁴ Bu durumun, Türkiye'nin en büyük şehri olan İstanbul'da Baro'nun aldığı boykot kararı ile sanıklar açısından daha da kötüleştiği düşünülebilir.

3. Tartışma ve Sonuç

Yukarıdaki bulgular şu şekilde özetlenebilir:

- İstanbul mahkemelerinin genel iş yükü bu çalışmada incelenen yıllar içinde önemli bir değişiklik göstermezken, müdafilik sistemi çerçevesinde atanan avukatların sayılarındaki çıkışlar ve inişler net bir şekilde görülmektedir. Bu durumu, 2005'te bazı suçlar için müdafiliğin zorunlu hale getirilmesi, sonra da 2006'da bu zorunluluğun kapsamının daraltılması ile açıklamak mümkündür.
- Daha önceki araştırmalar, İstanbul Barosu verileri ve adli istatistikler ışığında değerlendirildiğinde, zorunlu müdafiliğin kapsamının daraltılmasının çok yüksek oranda sanığın elinden hukuki destek ve yardımdan faydalanma imkanını almış olduğu açıktır. Kağıt üzerinde tüm sanıkların müdafilik sisteminden (talep ederek) hala yararlanma hakkı olmasına rağmen durum böyledir.⁴⁵
- Bugün, ceza mahkemelerinde sanıkların müdafili ile temsiline dair genel oran, önceki yıllarda ortaya çıkan trendler ışığında, %10 olarak tahmin edilebilir. Sanıkların düşük gelir düzeyi ve bu nedenle kendi imkanlarıyla avukat tutmalarının ola-

⁴⁴ Tutuklu yargılananların yaklaşık %40'ının sadece ilköğretim eğitimi aldığı veya 5 yıldan daha kısa bir süre okula gitmiş olduğu gerçeği göz önünde bulundurulursa müdafiliğin neden önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır. (Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü istatistiklerinden alınmıştır, Bkz. http://www.cte.adalet.gov.tr/kaynaklar/istatistikler/yas_cins_ogrenim/ogrenim/ogr_tutuklu.htm)

⁴⁵ Zorunlu müdafiliğin kapsamını daraltan değişiklikler sırasında sanıklara avukat haklarını hatırlatan metin de değiştirilmiştir. Maalesef yeni metin, müdafilik ücretini sanıktan suçlu bulunması halinde tahsil edilecek bir yargılama "gider"ine indirgeyen bir dil benimsemiştir. Bunun da sanıkların kendiliğinden avukat talep etmesini cesaretlendirmekten uzak bir yaklaşım olduğu açıktır. Oysa beklenen, devletin sanıkları haklarını kullanması yönünde desteklemesi olurdu.

naksızlığı dikkate alındığında, bu düşük oran devletin baskın olduğu tek taraflı bir ceza adaleti sürecini beraberinde getirmektedir.

- Buradaki tahmini senaryoların da ortaya koyduğu üzere sanıkların avukatla temsil düzeyinin düşüklüğü sorunu, yalnızca zorunlu müdafilik getirilerek çözülemez.
- Türkiye’de artık hedefleri ve öncelikleri belli bir müdafilik politikası oluşturmanın ve bir birimi bu işle görevli kılmamanın zamanı gelmiştir.

Yukarıdakilerin ışığında bu milenyumun başlangıcından bu yana hukuki temsil açısından ceza adaleti sisteminde fazla bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Hatta artan tutuklu sayıları düşünüldüğünde durumun eskisinden kötü olduğunu varsaymak hiç de yanlış olmaz. Bu raporda gösterildiği gibi, bazı kategoriler için zorunlu hukuki temsil sağlansa bile, pek çok sanık yine de hukuki temsilden faydalanmamaktadır.

Dolayısıyla Türkiye’de ceza yargılaması, polis, savcı ve hakim bir tarafta yer aldığı ve savunmaya çok az yer bırakan, tek taraflı bir süreç olmaya devam etmektedir. Bu nedenle, Elveriş, Jahic ve Kalem’in araştırmalarına koydukları “Mahkemede Tek Başına” başlığı, halen sanıkların kendilerini buldukları durumu anlatmakta kullanılacak en doğru tasvir gibi görünmektedir.

Bu kasvetli tabloya ek olarak, devletin bu konuyla ilgilenen bir biriminin dahi bulunmaması, muhatapsızlık nedeniyle, konunun devlet katında tartışılmasını da imkansız hale getirmektedir. Dahası, özellikle 2006 değişikliklerinden önce, böyle bir sorun varsa dahi bu sorunun yeni Ceza Muhakemeleri Kanunu içerisinde çözümlenmiş olduğu ileri sürülmüştü. 2006 değişikliklerinden sonra bunu iddia etmek zorlaşmış olsa da, halen devletin müdafilikle ilgili ne tutarlı bir politikası ne de bununla ilgili çalışan bir biriminin olmaması, konunun hala sorun olarak görülmediğinin en açık belirtisidir. Yargı Reformu Stratejisi⁴⁶ Belgesi’nde de konuya ilişkin herhangi bir şey bulmak mümkün değildir.

⁴⁶ Yargı Reformu Stratejisi belgesi için bkz. <http://www.sgb.adalet.gov.tr/yrs.html>.

Yeni bir politika veya strateji geliştirmek yerine, Adalet Bakanlığı 2006 değişikliklerine değin sürmüş olan yoğun avukat ataması nedeniyle yaşanan avukat alacaklarının ödenmesi ve ödeme usullerinin (örneğin savcılıklar aracılığıyla) düzenlenmesi gibi konularla ilgilenmiştir. Sonuçta mali hesapsızlığın faturası adeta sanıklara çıkartılmıştır. Zira 2006'daki değişiklikler, sanıkların avukat istemeye dair cesaretini kırmak için neredeyse her şeyi yapmıştır: Hem hak hatırlatma metni hedef kitle olan eğitimsiz kişilerin anlaması iyice zor bir hale getirilmiştir hem de sözkonusu metin avukat masrafının bir yargılama gideri olarak sanıktan haksız çıkması halinde tahsil edileceği uyarısını içermektedir.

Bugün de müdafilik, Adalet Bakanlığı gündemine avukat ödemelerinde yaşanan gecikmeler ile gelmektedir. Öyle ki, İstanbul Barosu, örneğin, aylardır zorunlu müdafi ataması dahi yapmamaktadır. Adil yargılanma hakkının apaçık ihlali anlamına gelen ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde Türkiye aleyhine sonuçlanacağı net olan bu durumu Bakanlık önemsermiş gibi de görünmemektedir. Oysa avukatla temsilin %10'un altında olduğu bir sistemde dahi bu denli mali mesele yaşanması aslında sistemin kendisinin ne denli sorunlu olduğunun başlı başına bir göstergesi olarak okunmak gerekir. Bakanlık, bu hizmeti daha ucuzca daha çok sanığa nasıl verebileceğini düşünmeksizin; hizmet sunumuyla ilgili diğer dünya modellerine bakmaksızın; herhangi bir hedef belirlemeden ve müdafilik hizmetinin ne şekilde verildiğini izlemeye yönelik herhangi bir çaba göstermeden, sadece para ile ilgilenen bir kurum olmamalıdır. Vatandaşların adalete erişim hakkını sağlaması gereken kurum olarak Bakanlık'ın konuyla ilgili politika üretimine aktif ve etkin katılımı gerekmektedir.

Bu rapor, sorunun şimdiye değin olduğu üzere sadece zorunlu avukatlığa ilişkin düzenlemeler getirilerek de aşılamayacağını gözler önüne sermektedir. Zorunlu müdafilik en ağır davalarda sanıkların avukatla temsilini sağlamaya yönelik en kestirme yol olarak görülebilir. Ancak zorunlu müdafilik dışında kalan sanıkların adalete erişimini daha iyi hale getirmezsek, hiç avukatı olmadan tutuklanmış veya talep etseydi avukatlı olabileceğinden hiç haberi olmamış sanıklarla karşılaşmaya devam edeceğiz. Burada anlaşılması gereken en önemli nokta, talep üzerine avukat sağlanan sanıklar bakımından avukatla temsilin çok düşük düzeyde kalmasıdır. Bu sorunun birden çok ne-

deni olabilir. Öncelikle avukatla temsil edilebilme hakkının herkesin hakkı olduğu vurgulanmalıdır. Sanıklar bu haktan kendileri için anlaşılır ve basit bir dilde haberdar edilmelidir. Bu sayede özel avukat tutabilecek maddi güce sahip olanların da özel avukat kullanımını artacak, bu da ceza davalarında savunmanın durumunu daha iyi hale getirecektir. Eğer herkes için değil de avukat tutacak maddi güce sahip olmayanlar için bir müdafilik sistemi getirilmek isteniyorsa, o zaman da sanıklara atanacak avukatın kendileri için ücretsiz olarak görevlendirileceği açıkça anlatılmalıdır.⁴⁷ Benzer şekilde, polis, savcılık ve mahkemeler de şüpheli veya sanıklara avukat hakkını onların anlayabileceği açıklıkta bir dilde anlatacak bir eğitimden geçmeli ve sanıkları bu hakkı kullanmaya teşvik etmelidir.

Diğer yandan mevcut sistem iyileştirilmeden, sanıkların avukat hakkından faydalanmak üzere teşvik edilmeleri, 2005-2006 tecrübesinden de anlaşılacağı üzere, sistemin artan taleple başa çıkamamasını beraberinde getirecektir. Bu tecrübe, her davada avukat görevlendirilmesi için barodan talepte bulunulması nedeniyle duruşmalarda çok sayıda ertelemeyi beraberinde getirmiştir çünkü hakimler sanıkların ifadelerini avukat olmaksızın alamamışlardır. Keza dosya başına ödeme yapılmasını gerektiren mevcut sistem, hem pahalı hem de uygulaması zor olup aynı zamanda idari açıdan büyük bir bürokrasi gerektirmektedir. Bu bağlamda daha çok sanığa müdafii sağlamanın mali bir bedeli olduğu da unutulmamalıdır, ancak bu mali kaygılar zorunlu müdafiliği önce keyfi olarak genişletmek daha sonra da daraltmak şeklinde çözülemez. Bunun yerine, tutuklu yargılananlar, sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar, Türkçe'yi hiç veya iyi konuşmayan sanıklar veya diğer savunmasız gruplar gibi hukuki yardıma en çok ihtiyacı olanlara erişmeye yönelik politikalar geliştirilmeye çalışılmalıdır.

Bu raporda, mevcut hukuki temsil düzeylerinin yargılamanın adil olması için çok düşük olduğu ortaya koyulurken, mevcut sistemde verilen müdafilik hizmetine ilişkin kalite sorunlarının da olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Müdafii tarafından temsil ile yargılamada

⁴⁷ Mevcut metin sanıklara bu haklarını bildirirken avukatlık ücretlerinin de yargılama masrafları içinde yer aldığı ve sanığın suçlu bulunması halinde bu masrafların kendisinden talep edilebileceğini hatırlatmaktadır. Gözdağı verir tarzda bir metnin söz konusu hizmetin kullanımını cesaretlendirdiği pek düşünülemez.

elde edilen sonuçlar konusunda yapılan araştırmalarda rahatsız edici korelasyonlar saptamıştır.⁴⁸ Müdafilerin müvekkillerini cezaevlerinde nadiren ziyaret ettiği de hatırlanacak olursa, bunun savunmanın kalitesini düşüreceği görülebilir. Bu noktada hatırlanması gereken devletin vatandaşlarına “öylesine bir avukat” değil, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında vurgulandığı üzere, etkili hukuki yardım sağlama yükümlülüğü olduğudur.⁴⁹

Bir süredir, ceza davalarında sunulan müdafilik için gerekli altyapının mevcut sisteme dayalı olarak daha fazla sürdürüleemeyeceği açıkça anlaşılmaktadır. Bu konuya ilgili politikaların, mevcut sistemin ötesine geçmesi ve eğer gerekiyorsa sistemin değiştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bir yandan sistemin etkinliğini sağlarken, bir yandan da hizmete erişilebilirliğin nasıl artırılabilirine; en savunmasız gruplar için erişimin nasıl iyileştirileceğine; sağlanan hizmetin kalitesinin nasıl belli bir düzeyde tutulacağına ve hizmetin kontrolüne dair nasıl bir izleme yapılabileceğine dair yeni fikirlere dayanan bir politika için Türkiye çok geç kalmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde en fazla adil yargılanma hakkının ihlalden dolayı mahkum olan bir ülke için kabul edilemez bir durumdur.

KAYNAKLAR

- Adalet Bakanlığı, *Adalet İstatistikleri 2006*, Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara 2008.
- Adalet Bakanlığı, *Yargı Reformu Stratejisi*, Adalet Bakanlığı, Ankara 2009; Bkz: <http://www.sgb.adalet.gov.tr/yrs.html>.
- Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü, *Ceza İnfaz Kurumlarının Yıllara Göre Mevcutları*, Adalet Bakanlığı Ankara (Tarih yok); Bkz: http://www.cte.adalet.gov.tr/kaynaklar/istatistikler/yillar/yillar_1.htm.
- Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü, *Ülkemizdeki Yeni Cezaevleri*, Adalet Bakanlığı, Ankara 2008; Bkz: <http://www.cte.adalet.gov.tr/kurumlar/cik/cik.html>.

⁴⁸ Elveriş, Jahic ve Kalem, 2007, s. 238-239.

⁴⁹ Artico v. Italy, Başvuru no: 6694/74, AİHM Hüküm Tarihi: 13 Mayıs 1980.

- Adalet Bakanlığı Teftiş Kurulu, *Ceza Mahkemeleri Öneriler Listesi 2009*, Adalet Bakanlığı Ankara 2009.
- Artico v. Italy, Başvuru no: 6694/74, AİHM Hüküm tarihi 13 Mayıs 1980.
- DİE, *Adli İstatistikler 2000*, DİE, Ankara 2002.
- DİE, *Adli İstatistikler 2001*, DİE, Ankara 2004.
- DİE, *Adli İstatistikler 2002*, DİE, Ankara 2004.
- DİE, *Adli İstatistikler 2003*, DİE, Ankara 2005.
- Elveriş, İdil, *Türkiye’de Adli Yardım: Karşılaştırmalı İnceleme ve Politikalar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.
- Elveriş, İdil / Jahic, Galma / Kalem, Seda, *Mahkemede Tek Başına: İstanbul Mahkemeleri’nde Müdafiliğin Erişilebilirliği ve Etkisi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Elveriş, İdil / Jahic, Galma / Kalem, Seda, *Adalet Barometresi: Vatandaşların Mahkemeler Hakkındaki Görüşleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.
- TÜİK, *Adalet İstatistikleri*, Ankara, TÜİK, (Tarih yok);
Bkz: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=1&ust_id=12 ;
- TÜİK, *Adalet İstatistikleri*, Ankara, TÜİK, (Tarih yok);
Bkz: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=1&ust_id=12
- TÜİK, *Adli İstatistikler 2004*, TÜİK, Ankara 2006.